

W. C. H. STARING ALS NEDERLANDSE PIONIER DER PHAENOLOGIE.

De phaenologie houdt zich, gelijk bekend, bezig met het verzamelen van data, waarop bepaalde periodieke verschijnselen in de levende natuur jaarlijks optreden. Ten grondslag aan dit streven ligt het besef, dat de „periodische Wechsel im Cyklus eines Jahres... in dem Gewächsreiche den in seiner Regelmässigkeit wundervollen Wechsel der Vegetationserscheinungen zur Folge [hat], dessen Eigentümlichkeiten den ersten und sichersten pflanzengeographischen Charakter jeder natürlichen klimatischen Zone bilden” (1, p. 32) ... „Denn es verleihet einen hohen Reiz, mit solchen Untersuchungen sich eine Idee von dem Spielraum zu verschaffen, den das Klima der Lebensthätigkeit einer bestimmten Pflanze gewährt, der ihr das Gedeihen in weiten Länderräumen oft gestattet, ihr aber an bestimmten Punkten angelangt zugleich ein zwingendes Halt entgegensetzt” (1, p. 44).

De phaenologie noemt zich, in overeenstemming hiermee, een hulpwetenschap van klimatologie, geografie, plantengeografie (2, p. 24). Op een ten dele reeds door A. DE CANDOLLE voorbereide bodem, kregen namen als HOFFMANN, IHNE e.a. een bekende klank (1, 3). De grondslagen, werkwijzen en perspectieven der phaenologie zullen hier niet verder in beschouwing worden genomen. Ook in ons land houdt men zich met phaenologie bezig, als pionier voor haar systematische beoefening wordt H. BOS genoemd, die omstreeks 1894 met zijn waarnemingen begon (2).

De bedoeling van dit stukje is, de aandacht te vestigen op een wellicht weinig bekende, uitvoerige Nederlandse phaenologische lijst van veel oudere datum en wel de door W. C. H. STARING in zijn in 1860 verschenen, in meer opzichten merkwaardig „Huisboek voor den landman in Nederland” (4) gegeven „Natuurkalender”.

Voor het grootste deel van het jaar vermeldt deze kalender voor bijna elke dag een natuurgebeuren. Alleen in de periode van 10 Dec.—20 Jan. zijn er maar enkele opgaven. Soms maakt het de indruk, dat bepaalde vrijwel gelijktijdig plaats vindende phaenomenen min of meer willekeurig over aansluitende data zijn verdeeld. Het lijkt waarschijnlijk, dat STARING zijn gegevens grotendeels zelf verzamelde in de omgeving van zijn woonplaats. Over hoe lange periode zijn waarnemingen zich uitstrekten is mij niet bekend. Mogelijk echter, dat hij ook bij bevriende natuurkenners of met aantekeningen van vorige geslachten te rade ging.

Hieronder volgt een in twee delen gesplitste kleine bloemlezing uit STARING's lijst (4, pag. 13—22) en wel:

a) een opgave van enige karakteristieke gegevens over het gehele jaar verdeeld; b) enkele gedeelten uit de kalender in dagelijkse volgorde (in de tegenwoordige spelling).

- a) „2 Jan. De spiering verschijnt in het IJ.
30 „ De manlijke katjes van de hazelaar bloeien.
5 Feb. De zalmen vertonen zich in de riviermonden.
9 „ Het sneeuwklókje bloeit.
15 „ De voorjaarstijdeloos bloeit.
28 „ De Citroenvlinder vertoont zich.
5 Mrt. Het peperboompje bloeit.
6 „ De mollen beginnen hopen op te werpen.
12 „ De ekster nestelt.
23 „ De vroegling, *Draba verna*, bloeit.
1 Apr. De vledermutten verschijnen.
4 „ De iep en de vrouwelijke bloesem van els en hazelaar bloeien.
8 „ De hop roept.
10 „ De bosanemoen bloeit.
21 „ De es en de werf, *Salix Capraea*, bloeien.

- 2 Mei De syring bloeit.
 3 " De kamperfoelie en de paardekastanje bloeien.
 9 " De beuk in het blad.
 20 " De waterlelie, *Narcissus pseudonarcissus*, bloeit.
 30 " De sprakel bloeit.
 10 Juni De aardbeziën zijn rijp.
 11 " De dopheide bloeit.
 28 " Het peperboompje heeft rijpe beziën.
 1 Juli De haringjagers brengen de eerste haring.
 3 " De hegge winde bloeit.
 31 " De dahlia bloeit.
 3 Aug. Jonge goudvinken vertonen zich.
 9 " De zeeaster bloeit.
 20 " De catalpa bloeit.
 19 Sept. De boekweit is rijp.
 20 " De vledermuizen gaan ter rust.
 23 " De hop vertrekt.
 26 " De paardenkastanjes zijn rijp.
 2 Oct. De zandhederik, *Raphanus Raphanistrum*, bloeit in spurrie en knollen.
 10 " De vinken trekken.
 22 " De walnoot laat 't blad vallen.
 24 " De kramsvogels komen.
 30 " De koperwieklijster trekt over.
 1 Nov. De bruine kikvors gaat ter rust.
 8 " De groene kikvors gaat ter rust.
 11 " De kweepeer laat 't blad vallen.
 13 " De aardperen verdroren.
 24 " De ijsvogel vertoont zich.
 27 " De zeearenden bezoeken ons.
 5 Dec. De laatste hondsbloemen bloeien.
 8 " Het laatste tasjeskruid bloeit.
 10 " De mollen maken hunne winterkwartieren." (Laatste opgave in de kalender).

- b), 24 Mrt. De roekenbossen worden weder bevolkt.
 25 " De spiering loopt de IJssel op.
 26 " De duc van tol bloeit.
 27 " De veldekster, tapuit, komt.
 28 " De tijdeloos bloeit.
 29 " Het eerste kievitsei wordt gelegd.
 30 " De elft komt op de Zeeuwse stromen.
 31 " De slechtvalken trekken over.

- 15 Juni De hondсроos en koornbloem bloeien.
 16 " Het raai gras bloeit.
 17 " De papaver bloeit.
 18 " De haringbuizen gaan in zee.
 19 " De ganzenbloem bloeit.
 20 " Langste dag, zomer solstitium.
 21 " De tulpenboom bloeit.
 22 " De gele plompen bloeien.
 23 " De wijnstok bloeit.

- 12 Juli De boekweit bloeit.
 13 " De meekrap bloeit.
 14 " De gewone heide bloeit.
 15 " De frambozen zijn rijp.
 16 " De koornvlam, *Agrostemma Githago*, bloeit.
 17 " Soms valt nu de bloem van de aardappels.
 18 " De hondsoagen beginnen.
 19 " De storkroos bloeit.

- 1 Sept. De hazelnoten zijn rijp.
 2 " De goeivaars vertrekken.
 3 " De karekiet vertrekt.

- 4 Sept. De vlierbeziën zijn rijp.
- 5 " De vogelkers is rijp.
- 6 " De kornoelje is rijp.
- 7 " —
- 8 " De huiswaluw vertrekt.
- 9 " De hagedoornbeziën zijn rijp.
- 10 " De walnoten zijn rijp.

Gelijk men ziet omvat de kalender zowel zoölogische als botanische en ook aan de menselijke cultuur ontleende feiten in grote verscheidenheid. Aardige locale benamingen van planten en dieren treffen ons. Sommige mededelingen zijn onduidelijk, ten dele door onzekerheid aangaande de betekenis van de gebezigde plantennaam, zoals „tijdeloos”, een enkele door een of andere kennelijke onjuistheid of verschrijving, b.v. de onder a) voor 20 Mei geciteerde. Mogelijk is hier *Iris pseudacorus* bedoeld? De datering van sommige verschijnselen (zowel onder de geciteerde als onder de overige) bevreemdt enigermate — het zij aan de hedendaagse phaenologen overgelaten deze te verifiëren! Voor enkele zal dit moeilijk genoeg zijn, zoals de op de hop betrekking hebbende — waaruit de verarming van het natuurleven in ons land sinds STARING's tijd zichtbaar is.

De uitgebreidheid en veelzijdigheid van STARING's lijst legt het vermoeden wel zeer na, dat hij, naast zijn eigen ervaring, ook andere bronnen tot zijn beschikking had. Het zou de moeite waard zijn, naar oudere publicaties in deze richting te zoeken. Trouwens, er moge tot slot op worden gewezen, dat een zich in overoude tijden verliezende phaenologie zijn neerslag vond in wat BOS (5) heeft genoemd „traditionele data” voor landbouwkundige verrichtingen of verschijnselen. BOS noemt als zodanig de roggeoogst op St. Jacob (25 Juli, volgens hem te laat); andere dergelijke data, o.m. in delen van oostelijk Gelderland gangbaar, zijn b.v. 10 April: aardappelen poten, 10 Mei: de rogge in de aar (door STARING vermeld voor 13 Mei), 10 Aug. stoppelknollen zaaien, enz. De 10e Mei staat nog hier en daar bekend als „oude Mei”, gelijk ook STARING vermeldt, d.w.z. het begin van de maand onder de Juliaanse tijdrekening. STARING merkt hierbij nog op: „... wanneer men dit in aanmerking neemt, passen vele namen van maanden beter dan het nu schijnt; ook worden dan de St. Jansbeziën nog op haren tijd rijp” (aalbessen, door STARING in zijn natuurkalender vermeld als rijp op 6 Juli).

De localisatie van een aantal traditionele data omstreeks de 10e is in dit verband enigermate opmerkelijk, zij vielen dus oorspronkelijk vrijwel samen met de wisseling der maanden. — Een merkwaardig overblijfsel van de Juliaanse tijdrekening vindt men — wellicht nog heden — in het vernieuwen van pachtcontracten op 11 Mei en 11 November. Pachtters en landheren konden er blijkbaar nog steeds niet toe besluiten, elkaar de in 1582 door GREGORIUS geschrapte dagen op de een of andere wijze cadeau te geven!

1. DRUDE, O., Handbóch der Pflanzengeographie, Stuttgart, 1890.
2. BOS, H., *Natura* 1926, No. 2.
3. WALTER, H., Einführung in die allgemeine Pflanzengeographie Deutschlands, Jena, 1927.
4. STARING, W. C. H., Huisboek voor den Landman in Nederland, Haarlem, 1860.
5. BOS, H., Landbouwk. Tijdschrift 1931, Landbouwweeknummer, Phaenologie-voordrachten.

E. C. WASSINK.